

Adatok Shakirov Sebestyén (1893–1966) festőművész és Kolozsvár kapcsolatáról

Shakirov Sebestyén a nagybányai szabad festőiskola hagyományait követve, Thorma János tanítványaként vált festőművésszé, s ez gyökeresen meghatározta a festői látásmódját. A két világháború közötti nagybányai művésztelep egyik közepes tehetségű mestere a köztudatban jórészt a regényes életútja, mintsem fennmaradt alkotásai révén ismert. Nemrégiben Murádin Jenő írt róla egy hosszabb művészettörténeti tanulmányt,² amelyet jelen tanulmány néhány újabb, fontosnak vélt részlettel szándékszik kibővíteni.

A korabeli sajtó élénken érdeklődött a különös sorsú, oroszországi származású, de erdélyi magyarrá „vált” piktör iránt, így életrajza viszonylag ismert, de új információkkal egészíthető ki a mindezidáig publikálatlan, Kelemen Lajoshoz írt leveleinek tükrében.³ E levelek jelentették kutatásunk kiindulópontját, amely elsősorban Shakirov kolozsvári kiállításait igyekszik rekonstruálni, segítségül hívva a korabeli sajtócikkeket is. A festőművész Kolozsvárhoz fűződő kapcsolatát, úgy tűnik, két fontos tényező határozta meg: Kelemen Lajos személye és az Unitárius Egyház. Utóbbi gyűjteményében kutatva, a festő nyolc alkotása került elő, amelyek mintegy egyharmadát képezik a fennmaradt festményeinek – az alkotó többi műve lappang. Bár fontos lenne az egész életmű feltérképezése, ez a tanulmány csak az újonnan „felfedezett” alkotások és a kolozsvári kiállítások közötti átfedések vizsgálatára törekszik – csupán egy kis részt vállalva fel egy nagyobb volumenű, több éves kutatásból.

¹ Bordás Beáta 1986-ban született Sepsiszentgyörgyön, Kolozsváron él. Művészettörténész. Oklevelet a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen szerzett, ugyanott 2013-ban a történelemtudományok doktorává avatták. Jelenleg muzeográfus a kolozsvári Szépművészeti Múzeumban.

² Murádin Jenő: Shakirov Sebestyén festőművész (1893–1966). *Keresztény Magvető*, CXIX/1. sz. (2013) 70–79.

³ Kelemen Lajos személyi fond a Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán (a továbbiakban Kelemen Lvtár), ennek 120. csomójában maradt fenn néhány Shakirov által írt levél.

Az orosz–tatár hadifoglyból lett erdélyi magyar festőművész életútja

A különös életutat bejárta, orosz–tatár származású, de erdélyivé és unitárius-sá lett festőművész ötven éve, 1966. április 23-án halt meg Nagybányán – a városban, ahol festővé képezte magát, s ahol 1929-ben végleg le is telepedett. Kazánban (Kazany), Tatárföld fővárosában, a Volga második legnagyobb kikötővárosában született 1893-ban. Ortodox vallású családja textiltereskedéssel foglalkozott, de az ifjú Shakirov más pályára vágyott, hiszen őt a rajzolás és az olvasmányok érdekelték. Bár családja ellenezte, 1913-ban mégis elkezdte művészeti tanulmányait a szülővárosában.

Az első világhégés azonban meghúította a festőművészi karrierről szóló álmait: 1914-ben, saját szavaival élve, őt is „gyilkolónak”⁴ vitték az orosz hadseregbe. Az orosz–kínai határtól nyugatra kihelyezett II. zamorski gyalogezredbe vult be, és egészen a hadnagyi rangig emelkedett.⁵ 1915 májusában már sebesülten feküdt a galíciai csatamezőn, de felgyógyult, és újra hadba küldték. Egy év múlva a galíciai csatateren fogságba esett, s egy Bécs melletti fogolytáborba hurcolták. A tábori éhség és az unalom elől menekvést keresve 1916 végén sikerült becsempésznie magát egy Erdélybe induló munkásoszttagba. Így került tíz társával együtt a Tövis melletti Diódra, ahol a foglyokat mezei munkára osztották be Vincenti Miksa birtokos gazdaságában. Erre az időszakra, különösen az általa oly megkedvelt kaszálásra, szívesen emlékezett vissza a Kelemen Lajosnak küldött önéletrajzában: „Végre kerti és a mezei munka annyira meg tetszett nekem hogy, sokszor nagy passzióval dolgoztam. Különösen a kaszálást. (...) Én akkor éreztem magamat legegészségesebbnek és legerősebbnek, még a gyenge étkezés mellett is”⁶

Az 1918-as „öszirózsás” forradalom kitörése után már senki sem törődött a háborús foglyokkal, mehettek, amerre láttak, így a Diódon foglalkoztatott társai elindultak hazafele. Shakirov fontos döntésre kényszerült: hazamegy a zavargásokkal teli Oroszországba, vagy megpróbál új életet kezdeni. Időközben már megtanult románul és magyarul, a messzi szülőföldre pedig kockázatos, bizonytalan út vezetett – így a maradást választotta. A döntéshozatallal kapcsolatos vívódásaira több interjú során is visszaemlékezett, Hunyadi Sándor eképpen foglalta össze utólag a festőművész gondolatait: „A békekötés után Shakirovnak módja

⁴ Kelemen Lvtár, 120. csomó, 978.

⁵ H. [Hunyadi Sándor]: Hogyan lett a tatár–orosz Shakirov Sebestyénből erdélyi unitárius. *Ellenzék*, L. évf., 1929. november 14. 4.

⁶ Hosszú, érzékletes leírásokkal tarkított önéletrajzának vázlatát, amelyből a fenti információk kiderülnek, lásd: Kelemen Lvtár, 120. csomó, 977–982.

*lett volna hozzá, hogy hazamenjen. El is indult. Aztán útközben visszafordult. Reumás volt. Félt a hosszú úttól. Nem tudta, hogy mi történik odahaza, Kazánban? Az édesanyja régen meghalt, komoly szerelmet nem hagyott odahaza. Visszatért tehát Erdélybe, most már nem mint fogoly, hanem mint önkéntes polgárjelölt.*⁷

1918 és 1920 között többnyire Tövisen tartózkodott, ahol dolgozni kezdett. Inczeffy Albert gyógyszerészhez szegődött, jól varrt és foltozott, később a kisvárosban szabóműhelyt nyitott. Érdekes, hogy írásaiban sosem említette meg, hogy ott feleségül vett egy román nőt, akivel hamarosan elváltak, és azt sem, hogy abban az időben ismerkedett meg Gruzda János festővel, akitől a nagybányai festőkolóniáról is hallhatott egyet s mást. Arról is csak Murádin Jenő 2013-ban megjelent tanulmányából értesülünk, hogy Shakirov 1918-ban a nagybányai állami bányánál is dolgozott, és szinte mindennapos vendég volt az ottani művésztelepen.⁸

Az impériumváltás után emigránsként, rendes útlevéllal maradt Erdélyben. 1920 őszén festészeti tanulmányútra indult: pár hónapot Kolozsváron töltött, majd utána átment „a világhírű mester Thorma János vezetése alatt álló, nagyszerű modern Nagy-bánya-i festő iskolába, amelynek hírért, és a Müncheneri meg a Párisi iskolákkal való verseny-képességét már Oroszországban is hallottam.”⁹ Az első közép-kelet-európai művésztelep akkor több mint negyedszázados múlttal rendelkezett, s történetében épp egy új fejezet kezdődött. Hollósy Simon két helyi tanítványa, Thorma János és Réti István közbenjárásával 1896 nyarán a Zazar-parti városba vitte le müncheni festőiskolájának tanítványait, s azt követően néhány évig nyaranta visszajártak festeni a csodás vidékre. Hollósy tárt karokkal fogadta mindazokat a magyar művészeket is, akik az akadémikus festészettel szemben naturalista szellemű újításokra törekedtek, s a mester köré egy laza szerkezetű festőkolónia szerveződött. A 20. század első éveiben már olyan, később a modern magyar festészet nagy alakjaivá váló alkotók dolgoztak a nagybányai telepen, mint például Ferenczy Károly és Iványi Grünwald Béla. Hollósy távozása után az utóbbi két festő a kezdetektől jelen lévő Rétivel és Thormával együtt 1902-ben létrehozta a Nagybányai Szabad Festőiskolát, amelyben ingyenesen korrigálták (és oktatták) a nyaranta odalátogató növendékeket, akik nyitott fészerekben dolgoztak. A festőiskola épülete és néhány műterem csupán 1911-ben készült el, de attól kezdve egész évben folyhatott a festészeti oktatás. Az illető év másik fontos eseménye a Nagybányai Festők Társaságának (NFT) létrehozása volt, a későbbi-

⁷ H. [Hunyadi Sándor]: Hogyan lett a tatár–orosz Shakirov Sebestyénből erdélyi unitárius. *Ellenzék*, L. évf., 1929. november 14. 4.

⁸ Murádin: i. m. 72–73.

⁹ Shakirov önéletrajza, vélhetően 1925-ből (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 977–982.)

ekben ez a jogi lépés biztosította a trianoni szerződés után Romániához csatolt városban lévő művészkolónia önállóságát. Az 1910-es évek végére már csak Thorma János vezette ténylegesen a szabad festőiskolát, a korrigálásban néha besegített a csupán nyaranta hazalátogató Réti István is. Shakirov így Thorma tanítványa lett, a korábbi nagy mestereket valószínűleg nem ismerhette.

Az első világháború után a Nagybányai Szabad Festőiskola és a művésztelep kötetlen, szabad működésének a megőrzése érdekében egyre nagyobb erőfeszítéseket kellett hozni. Egy ideig sikerült elkerülni az államosítást, vélhetően annak köszönhetően, hogy az európai szintű hírnévre szert tett iskola nagyon népszerű volt a román növendékek körében is.¹⁰ Shakirov saját elmondása szerint 1920 és 1926 között legtöbb idejét a Zazar-parti városban töltötte, ahol Thorma mester legkedvesebb tanítványai közé tartozott.¹¹ Valószínűleg ezekben az években csupán ideje egy részét töltötte Nagybányán, az év többi részében pedig Tövisen lakott. Egy 1925 tavaszán írt levelét Tövisről keltezte, s kiderül belőle, hogy júliusban Nagybányára fog utazni.¹² A nagybányai művésztelep Réti István által megírt történetéből úgy tudjuk, hogy Shakirov (régies nevén Shakiroff) 1922-ben iratkozott be a művésztelepi szabadiskolába, amelyet 1925-ig minden nyáron látogatott.¹³ 1922-ben biztosan ott dolgozott a nagybányai festőiskolában.¹⁴ Egy korabeli újságcikk szerint 1924 őszén részt vett Nagybányai Festők Társaságának és a kolónia vendégtagjainak közös tárlatán, cím szerint egy *Őszi táj*-at említettek tőle.¹⁵ Az 1920-as évek első felében történő nagybányai tartózkodásának pontos körülményei egyelőre nem ismertek, ahogyan az akkor keletkezett festményeit sem sikerült azonosítani.

A festő első egyéni tárlata 1925 nyarán volt Kolozsváron, erről a későbbiekben esik szó. 1926 februárjában az aradi Kultúrpalotában (a korabeli sajtó a tipikusan nagybányai munkajelenetként értelmezhető *Fahordókat* emelte ki), ápri-

¹⁰ A nagybányai festőtelep történetének rövid összefoglalását lásd Boros Judit: A nagybányai művésztelep és festőkolónia. In: Boros Judit – Szűcs György: *A nagybányai művésztelep*. Székelyudvarhely, 2008, Litera–Veres. 9–19.

¹¹ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1928. II. 9., Petrozsény (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 975–976.)

¹² Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1925. III. 21., Tövis (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 985.)

¹³ Réti István: *A nagybányai művésztelep*. Budapest, 1994, Kulturtrade, 174–176.

¹⁴ Festőiskolánk újabb tíz éve számokban. *Nagybánya*, XXI/10. sz. 1923. február 4. 1.

¹⁵ Egy *Nagybánya és Vidékében* 1924. november 9-én megjelent cikkre hivatkozik: Murádin: i. m. 73. Shakiroff részvételét a kiállításon említi még: A nagybányai festők társaságának a kolónia vendégtagjaival együttesen rendezett kiállítása. *Nagybánya*, XXII/77. sz., 1924. november 2. 2.

lisban pedig Temesváron mutatkozott be alkotásaival. Az év végén, decemberben, Petrozsényben nyílt egy kiállítása.¹⁶ Nem tudni, milyen indítatásból jutott el a festők számára akkor még felfedezetlen vadregényes tájra, a Zsil-völgyébe, az azonban biztos, hogy 1927 tavaszán odaköltözött, s több mint egy évet töltött el Petrozsényben, illetve Lupényben, a számára oly varázslatosnak tűnő vidéken. A festő elragadtatását és egyben ékes magyartudását szemlélteti az az érzékletes leírás, amelyet e zord vidékről készített: „Mondatom, hogy az egész Erdélyben nincs még egy ilyen gazdag vidék festői témákban, mint a Zsil-völgye. Az égig nyúló páringi havasok alján húzódó fenyves erdők, és az egész vidéket körülbástyázó kősziklás hegylánczok között szakadék-szerű keskeny völgyek mélyén zeg-zúgos bányatelepek, és a szűk kacskaringós utakon hazasiető kormos bányászok. A hegyeken és hegyoldalokon szerényen meghúzódo mamorlán kunyhókkal, a gázlok között szurduk felé kanyarodó Zsillel. (...) Gyönyörű látványt nyújt a híres szurduki szoros, különösen ősszel ezerféle színpompában ragyog. A színes fák között ki-kiemelkedő óriás sziklatornyok alatt Ó-Románia felé vezető kacskaringós keskeny országút egyik szélén hatalmas kőfalak emelkednek, a másik szélén 30–50 méter mélységben a két Zsil egyesült erővel óriás kövek között zúgva rohan tovább, tör, zúz, szakít, folytatja az Ő munkáját tovább”.¹⁷ A haragoszöld fenyvesek, a szurdokvölgyek és a Zsil-völgyi küzdelmes bányászélet számtalan táj- és életkép ihletői lettek, s ezek a festményei a későbbi évek kiállításain sikerrel szerepeltek.

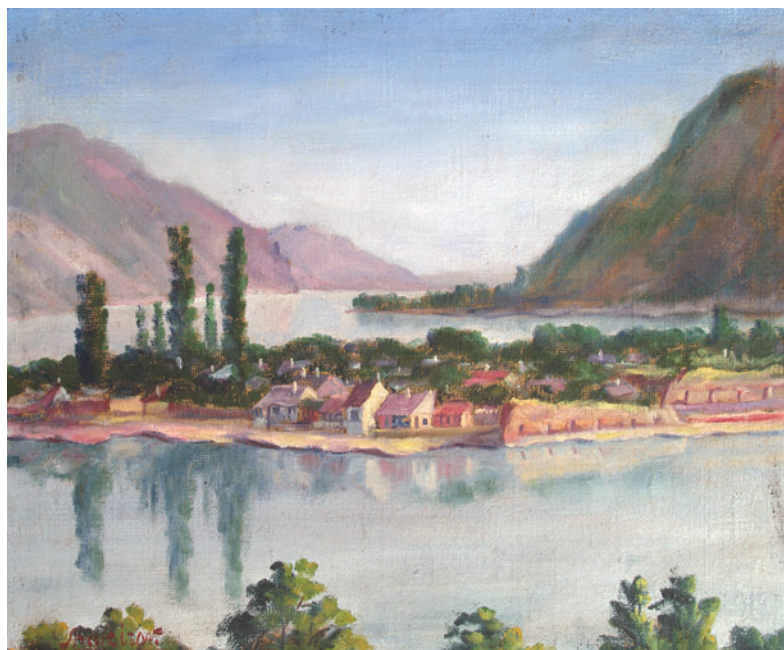
A Zsil-völgyében eltöltött hónapok után, valamikor 1928 derekától majdnem egy évig lakott Temesváron, ahol főleg arcképfestéssel foglalkozott, de zsil-völgyi képeiből is rendezett kiállítást. Temesvári tartózkodását másfél hónapnyi időre megszakította, amely alatt a dunai Ada-Kaleh szigeten kirándult és festett.¹⁸ Ebből az időszakból egyelőre egyetlen festményt ismerünk, ez a kolozsvári Unitárius Püspökségnél maradt fenn.¹⁹ A közepes méretű olajkép középterét a kis dunai sziget tölti ki, sűrűn épült, rózsaszín árnyalatokkal megfestett házai a növényzet sötét tónusú zöldjeivel keverednek. (1. kép) A kompozíció előterébe néhány fa koronája kandikál be, utalva arra, hogy a festő valószínűleg a Duna ellentétes partjáról, egy magaslatról nézve örökítette meg a tájat. A háttérrel a kanyargó folyamat határoló magas sziklaszirtek dominálják, ezeket is rózsaszín és

¹⁶ Murádin: i. m. 74.

¹⁷ Kelemen Lajosnak küldött gépelt önéletrajzi vázlat, 1929. XI. 21. (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 974.)

¹⁸ Uo.

¹⁹ Egy 2004-es leltár szerint elnevezése csupán *Tájkép*, lelt. sz. U.P. 722. Méretei: 54×67 cm, technika: tempera, vászon. J. b. l.: Shakirov. Dátátlan, de nagy valószínűséggel 1928-ban készült.

1. kép:
Ada-Kaleh,
1928 (?)

zöld kontrasztokkal festette meg a művész. A kellemes színvilágú alkotás kiemelten fontos a szétszóródott életműben, hiszen egy oly kevésbé ismert, festményeken ritkán megörökített, az 1960-as években elpusztított török kori szigetet ábrázol, amely irodalomtörténeti jelentőséggel is bír: Jókai Mór *Az aranyember* című regényének helyszínéül szolgált.

Shakirov Temesváron ismerhette meg az unitárius vallású Labina Mária (1897–1973) tisztviselőnőt, akit 1929 tavaszán feleségül vett, és annak szülővárosában, Nagybányán telepedtek le, ahol a híres festőiskola és művésztelep működött.²⁰ Közel költöztek a művésztelephez és a veresvízi bányásznegyedhez, a Festő utca 1. szám alá.²¹ A festő visszatért tehát művésszé váló formálódásának színhelyére, amelynek történetében az 1920-as évek még viszonylag békés időszaknak számítottak, de már elkezdődött az átalakulás és a szétbomlás folyamata. A régi mester, Thorma János 1902–1927 között tanított a Nagybányai Szabad

²⁰ Erről a következőképpen ír a Kelemen Lajosnak küldött, gépelt önéletrajzi vázlatban: „Végre ezen vándor életnek véget vetve 1929 tavaszán a temesvári anyakönyvi hivatalból – egy pár heti utazásunk után – egyenesen Nagybányára költöztem, a feleségem szülővárosába, ahol nyugodtan tovább dolgozok és tovább haladok.” (1929. XI. 21-én keltezett irat, Kelemen Lvtár, 120. csomó, 974.)

²¹ Murádin: i. m. 75.

Festőiskolában, amelyet 1914-től ő vezetett, s 1917 és 1927 között, visszavonulásaig, a Nagybányai Festők Társasága elnöke is volt. 1927-ben az NFT elnöke Mikola András lett, és Krizsán Jánossal együtt átvette az ősz folyamán bezárt, majd Nagybányai Szépművészeti Iskola név alatt újjáalakult festőiskola vezetését is. Shakirov munkássága Nagybányán bontakozott ki, odaköltözése után már nem tanult a festőiskolában, de kétségtelenül hatással lehettek rá a művésztelepen alkotó kortársai, legfőképpen az idős nemzedék. Táj- és életképei a hagyományosabb „nagybányai” vonulatot képviselik, a nagy alapító elődök által kidolgozott látásmód és a plein-air természetábrázolás jellemző rájuk. Az a mintegy 30 alkotás, amely életművéből ismert, arról tanúskodik, hogy Shakirov nem kísérletezett az úgynevezett „neós” mozgalom képviselői által kedvelt avantgárd stílusirányzatokkal.

Az 1920-as évek utolsó negyedében sorra nyíltak az egyéni tárlatai: az említettek mellett Brassóban (1927), Temesváron (1928) és Nagyváradon (1928) állított ki, illetve többször Kolozsváron is (1929, 1930).²² 1931-ben a bukaresti Mozart-teremben, a két világháború közötti művészeti élet egyik meghatározó kiállítóterében mutatkozott be. Szatmárnémetiben 1932-ben volt kiállítása, ahová 1941-ben is visszatért alkotásaival, amikor a nagybányai és szatmári festők közös tárlatán vett részt. 1933-ban Máramarosszigeten rendezett egyéni tárlatot, egy válogatást adva a szociális témájú festményeiből.²³

Shakirovot 1934-ben választották a Nagybányai Festők Társaságának tisztségviselőjévé, 1935-ben pedig saját műtermet is kapott a művésztelepen. A város által bérbe adott két műteremház közül a földszintesben mestere, Thorma János, illetve Krizsán János kaptak helyet, az emeletes épület műtermeit pedig Mikola András, Shakirov, Gheorghe Manu szobrász és egy bizonyos Ioan Septelici vehették birtokba, s ez bizonyos körökben felháborodást és értetlenséget váltott ki.²⁴ Az illető évben azonban a város ideiglenes vezetősége önkényesen átvette a festőiskola vezetését, amelyet nemsokára be is zártak. Két év múlva, részben belső feszültségek miatt, az NFT beszüntette működését, a feloszlató gyűlésen Shakirov is részt vett.²⁵ Még az évben, 1937 júliusában, megalakult a Nagybányai Képzőművészek Egyesülete (NKE), amelynek első kollektív tárlatán piktorunk képei is

²² Murádin: i. m. 74.

²³ Murádin: i. m. 77.

²⁴ Döntöttek a festőtelep műtermeinek bérletéről. *Szamos*, LXVII/216. sz., 1935. szeptember 24. 6.

²⁵ A nagybányai festők társasága beszüntette működését. *Brassói Lapok*, XLIII/160. sz. (1937) 4.

szerepeltek – egy műkritikus szerint festőietlen tájképén a tárgyaknak nem volt volumenitása.²⁶ A továbbiakban a Képzőművészek Egyesületéhez tartozott, 1938-ban választmányi taggá vált. 1939-ben hat festménnyel szerepelt az NKE csoportos kiállításán, többek között Kádár Gézával, Sztelek Norberttel, Petre Abrudannal és Ziffer Sándorral közösen.²⁷

A második világháború után teljesen felbomlott az egykori szabadiskolai rendszer és a művésztelep, Shakirov (mint a kortársai közül sokan mások) igyekezett visszavonulni a közéletől, s csak néha mutatta be festményeit. A korszak nagybányai tárlatainak katalógusaiban *Favágók, Cölöpverők, Napközis gyermekek* szerepelnek. Élete utolsó tíz évét szinte teljes elfedettségekben töltötte, majd 1966-ban Nagybányán hunyt el.²⁸

Shakirov Sebestyén kolozsvári kiállításai

Eddigi ismereteink szerint Shakirov először egy 1924-es nagybányai csoportos kiállításon tűnt fel festményeivel, s ezt nemsokára követte az első egyéni tárlat is: a pályakezdő művész 1925 nyarán Kolozsváron, az Építő Iparosok Patak utcai székházában 50 alkotását mutatta be a nagyérdeműnek. Az ambiciózus művész valószínűleg gondosan megszervezte az önálló kolozsvári tárlata előkészületeit – erről árulkodik az 1925 márciusában írt levele, amelyben önéletrajzát is elküldte Kelemen Lajosnak, hogy azt bekapcsolja a *Pásztortűz* folyóiratba írandó cikkébe.²⁹ A levélből az is kiderül, hogy a festő Maros menti és nagybányai tájképekkel, valamint cigány témájú alkotásokkal készült a kiállításra. Sajnos mindeddig nem derült ki, hogyan ismerkedett meg Kelemen Lajossal (1877–1963), a nagy tudású levéltárossal, történésszel és művészeti íróval, aki már az első kiállításától fogva támogatta őt meleg hangú kiállítás-kritikái és tanácsai révén.

Kelemen szerint az 1925-ös tárlat látogatói egy „tehetséges és sokoldalú művész” szárnyra kelésének lehettek tanúi, s érdemes idéznünk a *Pásztortűz*ben megjelent írásból: „*Ötven táj-, élet- és arcképe felfogásban, színben és technikában egy komoly, meglelőkü művészember alkotásainak értékes gyűjteménye volt.*

²⁶ Kováts József: A nagybányai kolónia első kiállítása. *Keleti Újság*, XX/195. sz., 1937. augusztus 26. 6.

²⁷ A nagybányai festők kiállítása Bucureștiben. *Magyar Lapok*, VIII/26. sz. 1939. március 12. 6.

²⁸ Murádin: i. m. 78.

²⁹ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1925. III. 21., Tövis (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 985.)

*Néhány tájképe pompás, üde zöldjeivel, finom lilás messzeségeivel, párás levegőjével a természet ölébe varázsolta látogatóit. Egy fiatal leányarc képe pedig valósággal harmatozta az ifjúság hamvas üdeségét. Legtöbb tájképéről Nagybánya, a Marosmente és az erdélyi Hegyalja domb- és hegyvidéke ragyog nyári pompában és melegségben a nézőre. Két szép téli képében azonban a téli világ is kitűnő festőtölmácsra talált benne.*³⁰ A cikk mellékletében két fekete-fehér reprodukció szerepel: egy *Cigányleány* és egy *Nagybányai részlet*,³¹ a tárlaton szereplő többi alkotást nem ismerjük.

Elképzelhető, hogy az 1925-ös bemutatkozó kiállításon jelen volt az a korabeli, 1924-ben készült *Női portré* is, amely ma a kolozsvári Unitárius Püspökség tulajdonában található.³² Modelljét, egy egyszerű ruhákba öltözött fiatal nőt, semleges háttér előtt, lágy ecsetvonásokkal ábrázolja. A ruházat és a háttér megfestésére használt hideg tónusú, kék színekkel szemben a festő az arcot vöröses-sárgás árnyalatokkal jelenítette meg, kevésbé sikerült módon. Shakirov korai alkotói időszakát nyilvánvalóan nem ítélnénk meg ez az egyetlen datált festmény alapján, azonban árulkodó lehet, hogy ő maga is kritikusan viszonyult ehhez a periódushoz. „*Én úgy érzem hogy, akkor még nem álltam egészen saját lábamon, a képeimen még hiányzott valami egyéniség, és hiányzott határozott merész vonás, és az rajz tökéletesség. (...) Azóta már azokat a hiányokat további tanulmány és erős önkritika útján legyőztem*”³³ – emlékezett vissza egy 1928-as levelében a Thorma mester nagybányai szabadiskolájában eltöltött, 1920–1925 közötti évekre.

A kolozsvári bemutatkozás végül a művész és Kelemen Lajos szerint is „nagyon jó erkölcsi és elég jó anyagi sikerrel” zárult.³⁴ A továbbiakban számos más városban rendezett önálló kiállítást, de a Kincses városba többször visszatért. Még petrozsényi tartózkodása alatt, 1928 elején, egy újabb kolozsvári tárlat megszervezésének ügyében meleg hangú levelet írt a hozzá mindig jóindulattal lévő Kelemen Lajosnak. Ebben tanácsot kért a „Tanár úrtól”, hogy mikor rendezze a

³⁰ (k. – s.): Shakirof Sebestyén. *Pásztortűz*, IX/16. sz. 1925. augusztus 8. 360.

³¹ *Pásztortűz*, IX/16. sz. (1925) 354–355.

³² *Női portré*. Lelt. sz. U.P. 649. Méretei: 49×36,5 cm, technika: tempera, vászon. J. j. l.: Shakirov / 1924. A festmény fekete-fehér reprodukcióját közli Bordás Beáta: Shakirov Sebestyén festőművész és az Unitárius Egyház kapcsolatai. *Unitárius Közlöny*, 2016/6. 10–11.

³³ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1928. II. 9., Petrozsény (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 975–976.)

³⁴ Kelemen Lajosnak küldött, gépelt önéletrajzi vázlat, 1929. XI. 21, Baia Mare. (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 974.); K.: Shakirof Sebestyén. *Keleti Újság*, XII/260. sz. 1929. november 13. 9.

kiállítást, mert nem szeretett volna Tóth Istvánnal és Gidófalvyné Pataki Etelkával egy időben szerepelni, továbbá egy jobb helyen szeretne volna megrendezni azt, s kis anyagi sikert is elérni vele.³⁵ A levélből kiderül, hogy a kiállítás anyagának legnagyobb részét „Zsilvölgyi őszi és téli tájak, és küzdelmes bányászok életéből figurális dolgok, és földalatti dolgozó munkásokat ábrázoló kompozíciók” alkották. A kiállítandó képek közül a *Pipázó cigánynő*, *Utcarészlet*, *Félakt*, *Férfi-arckép*, *Ima a tárna előtt*, és *Szénfejtők* címűeket említette, amelyekről fényképmásolatot is küldött Kelemennek. Levelében említette, hogy márciusban (1928) szeretné megnyitni a kiállítást, de ez végül elmaradt, és több mint másfél év múltán került csak rá sor.

Említettük, hogy Shakirov néhány évi vándorlás után 1929 tavaszán telepedett le Nagybányán az unitárius vallású feleségével. A festő jegyese és olvasmányai révén ismerkedett meg az unitárius vallással, saját elmondása szerint belső lelki kényszerből és teljes meggyőződésből tért át erre a hitre.³⁶ Az 1929. esztendő egyébként kiemelkedő jelentőséggel bírt az unitárius vallás szempontjából: Dávid Ferenc halálának 350. évfordulójának alkalmából az unitárius egyház a vértanú püspök emlékének szentelte az egész évet. Az emlékévhöz kapcsolódó egyházi ünnepek szimbolikus csúcspontját az a mozzanat képezte, amikor az alakuló Dávid Ferenc Ifjúsági Köre helyreállította a dévai vár egyik cellájának falára 1910-ben elhelyezett (de 1918-ban ismeretlenek által összetört) márvány emléktáblát, s ezt 1929. november 13-án leleplezték. Ehhez az ünnepség-sorozathoz kapcsolódva novemberben Shakirov hat darab, Dévához kapcsolódó színes olajfestményt mutatott be a kolozsvári unitárius kollégium egyik első emeleti termében, a díszterem szomszédságában. Ebben az időszakban a festőt nagyon foglalkoztatta az egyházalapító püspök, Dávid Ferenc élete, így elzarándokolt Déva várához, ahol a püspök celláját és a vár környékét számos vásznon megörökítette. Valószínűleg már sosem fogjuk megtudni, hogy e téma iránti fokozott érdeklődés az unitárius vallásban való elmélyülésből következett-e, vagy esetleg a kedvező kiállítási alkalom befolyásolta a témaválasztást?

A korabeli beszámolókból kiderül, hogy a kollégiumi kiállításon a fő helyen, közepén, az a jelenet állt, midőn Dávid Ferenc a tordai országgyűlésről visszatérve, Kolozsvár népéhez beszélt a nagy kerek kőről – Shakirov egyenesen erre az

³⁵ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1928. II. 9., Petrozsény (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 975–976.)

³⁶ H. [Hunyadi Sándor]: Hogyan lett a tatár–orosz Shakirov Sebestyénből erdélyi unitárius. *Ellenzék*, L. évf., 1929. november 14. 4.

ünnepi alkalomra festette meg e kompozíciót.³⁷ A mellette szereplő öt dévai tájképet Kelemen Lajos a következőképpen írta le: „Ott látjuk a szép Marosvölgyet a hatalmas folyóval, melyben lágyan tükrözik a várhegy pompás hegykörnyezetével. Egy másik képen a büszke várhegy uralkodik az alatta elterülő város fölött. A harmadikon egy festői külvárosrészlet az előtér, míg a távolból a romvár szinte tündériesen lágy színekben dereng. A várrom két részletéből egyik Dávid Ferenc börtönbástyájának, a másik egy pompás, hatalmas kettősfalszakasznak sikerült képe, mely pompás világításproblémát old meg. Színes, meleg, levegős tájképek tele erdélyi szépséggel”.³⁸ A korabeli sajtó szerint a hat kiállított festményből kettőt az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa és Theológiai Akadémiája szerzett meg.³⁹ Ezek a vásárlások a korabeli iktatókönyvben nem szerepelnek, s a két megvásárolt mű azonosítását az is nehezíti, hogy az Unitárius Püspökség tulajdonában jelenleg öt darab dévai várat ábrázoló festmény – ezek közül egyre egészen biztosan nem illik Kelemen Lajos leírása – és a Dávid Ferenc prédikációját megjelenítő kép található. E festményeket összevetve a korabeli beszámolóval, megpróbáltuk azonosítani az 1929-es kis kiállításon szereplő műveket, de csak a feltételezések szintjéig jutottunk. A kutatás során az sem derült ki, hogy ez a szóban forgó hat festmény mikor és mi módon került az Egyház tulajdonába.

Bizonyára az egyik helyben megvásárolt alkotás a *Dávid Ferenc prédikációja*⁴⁰ lehetett, amelyet kevésbé a művészeti értéke, mint inkább a téma aktualitása indokolt. A napjainkban nagyon rossz állapotban lévő festmény egy sokalakos kompozíció, amely láthatóan nem volt a festő erőssége. A központi alakot, a kerék kövön prédikáló Dávid Ferencet egy majdhogynem arcvonások nélküli, egybeolvadó embertömeg veszi körül, a testeknek nincs plaszticitása, s a kép felső felét kitöltő építészeti háttér megválasztása sem szerencsés – az ormótlan, két-szintes, modernnek tűnő épület nem nagyon talál a megjelenített történelmi jelenethez. E festményhez képest az impozáns dévai várromot megörökítő tájképek sikerültebb alkotások.

³⁷ K.: Shakirof Sebestyén. *Keleti Újság*, XII/260. sz., 1929. november 13. 9.; Kelemen Lajos. Unitárius művésznők és művészek kiállításai. *Unitárius Közlöny*, XL/1. sz., 1930. 14–16.

³⁸ K.: Shakirof Sebestyén. *Keleti Újság*, XII/260. sz., 1929. november 13. 9.

³⁹ Kelemen Lajos: Shakirov Sebestyén. *Pásztortűz*, XV/25–26. sz., 1929. 587.

⁴⁰ Az Unitárius Püspökség tulajdonában lévő festmények 2004-es leltára szerint ezen olajfestmény mérete 76×66 cm, ismert keltezése: 1909. Utóbbi adat téves, Shakirov életútjának ismeretében a kép minden bizonnyal 1929-ben készült. A jobb lenti sarokban lévő Shakirov szignó alatt vélhetően a dátum is szerepel, de ez nagyon megrongálódott.

Az 1929-es kiállításon szereplő, Kelemen Lajos által röviden leírt munkák közül a Marosban tükröződő várhegyet ábrázoló festményt nem sikerült beazonosítani. A város fölött büszkén uralkodó várhegy képe talán megegyezik azzal a Püspökség tulajdonában lévő festménnyel, amelynek előterében piros tetős, kékes színű házacsok állnak, s mögöttük tornyosul a háttérben a kék számos árnyalatába öltöztetett hegyoldal.⁴¹ A Kelemen Lajos által leírt harmadik dévai kép, a tündériesen lágy színekben derengő romvárral, azonos lehet az unitárius püspökségi gyűjtemény egyik legsikerültebb Shakirov-művével, amely egy kanyargó, falusias jellegű utcát ábrázol, mögötte a háttérben élénk rózsaszínes és türkizes árnyalatokkal megfestett várhegy pompázik (2. kép).⁴² A meglepően élénk és friss színekből építkező festmény pasztell-szerű hatást kelt. A Püspökségnél őriznek két várrom-részletet megőrkítő festményt is, közülük az egyik azonos lehet a Kelemen által leírt, Dávid Ferenc börtönbástyáját ábrázoló képpel (3. kép).⁴³ A „pompás, hatalmas kettősfalszakasznak sikerült képe, mely pompás világitásproblémát old meg” nem lehet más, mint az a meglepően élénk szintársításokkal megfestett, meleg, levegős, őszi tájkép, amelyen a falrészlet rózsaszín, türkiz és halványlila színekben pompázik (4. kép).⁴⁴ Az ötödik, a kiállításon nem szereplő dévai tájkép a Püspökség kollekciójából sötétebb tónusú, a kép bal szélét a Magna Curia érdekes kivágatú alakja tölti ki, mellette kibontakozik a sárgás-és kékeszöldben játszó őszi táj, a háttérben pedig a világos pasztellszínekkel megjelenített várhegy emelkedik (5. kép).⁴⁵

Az 1929 novemberi, hat festményt bemutató kiállítást méltató, a *Keleti Újság* hasábjain megjelent cikket a művész levélben köszönte meg Kelemen Lajosnak. Az 1929. november 22-én keltezett köszönőlevelében már egy következő kiállítással foglalkozott: az egy hónapra rá, szintén az Unitárius Kollégiumban megnyíló karácsonyi tárlatával, amelyet december 22-én tervezett megnyitni.⁴⁶ A levélhez csatolt egy újabb önéletrajzi vázlatot és néhány fényképet a kiállítandó műveiről, arra kérve Kelemen Lajos urat, legyen szíves intézze el nekem már ezt

⁴¹ *Déva*, lelt. sz. U.P. 157. Mérete: 69×60 cm, technika: tempera (?), vászon. A 2004-es leltár szerint az ismert keltezése 1924, de jelezve jobbra lent: Shakirov / 1929.

⁴² *Déva 1.* (külvárosi részlettel), lelt. sz. U.P.126, 49×61 cm, olaj, vászon, j. j. l. Shakirov.

⁴³ *Déva vára (1)*, lelt. sz. U.P.250, 55×64 cm, tempera, vászon, j. j. l. Shakirov.

⁴⁴ *Déva vára (2)*, lelt. sz. U.P.219, 74×98 cm, tempera, vászon, j. j. l. Shakirov.

⁴⁵ *Déva 2.* (A Magna Curiával), lelt. sz. U.P. 316, mérete nem ismert, olaj, vászon, j. j. l. Shakirov.

⁴⁶ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1929. XI. 22, Nagybánya. (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 986–987.)

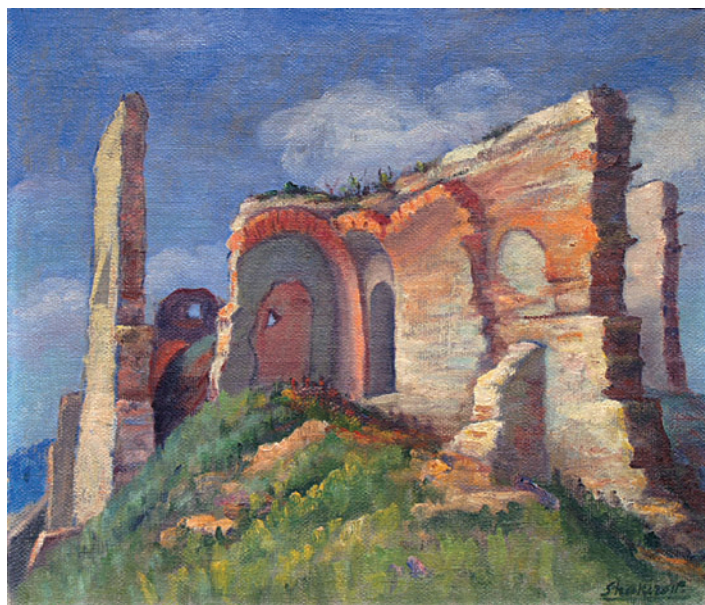
2. kép: Déva 1.
(külvárosi
részlettel)

is, nagyon hálás leszek érte. Nagyon megköszönöm hogy az Unitárius folyóiratokban egy-egy cikkel megemlékezik rólam. Különböztelenül Önre bízom, tudom hogy legjobb akarattal van irántam.” A négy mellékelt fénykép a *Félakt*, *Férfi portré*, *Szénfejtők* és *Ima a tárna* című festményekről készült,⁴⁷ ugyanazokról, amelyekről már 1928-ban is küldött felvételt a tanár úrnak. Az aktot és a portrét a szignó alatti évszámok alapján 1926-ban készítette. Kelemen csak részben teljesítette a festő kérését, ugyanis írt róla a *Pásztortűzben*, de nem az általa küldött reprodukciókat közölte, hanem az *Este a bánya felé (Zsilvölgyi munkások)*, *Vásáros cigányok* és *Lókupeczek (Tanácskozó vásári cigányok Vízaknán)* című festményeket.⁴⁸ Ez a hét felsorolt festmény mind szerepelt a karácsonyi tárlaton.

Shakhmatov újabb kiállítását az Unitárius Kollégiumban 1929. december 22-én, karácsony első napján nyitotta meg Boros György püspök – s ő volt első vásárlói közt is. Az 54 festményt felvonultató tárlat a következő év január 5.-ig volt látogatható. A kiállított anyag felerészben nagybányai és felsőbányai motívumokból (tájképekből) és figurális kompozíciókból állt, de voltak zsilvölgyi, adakaleh-i és sóvidéki munkái is. Egy korabeli elragadtatott kritikusa így foglalta össze a látottakat: „*Déva vára és környéke, Adah-Kaleh és a Vaskapu impozáns*

⁴⁷ Lásd Kelemen Lvtár, 120. csomó, 988, 989, 990, 991.

⁴⁸ *Pásztortűz*, XV/25–26. sz., 1929. 588, 596, 601.

3. kép:
Déva vára 1.
(várrom)

tájai, a hunyadi havasok, Szováta mind színekben gazdag és bájos képekben láthatók. Nehány genrekép, csendélet, arcképtanulmány. Biztos technika mellett, káprázatosan gazdag színérzéke, egyik dévai képénél, melyet az unitárius egyház megvásárolt. Markó Károly klasszikus művészetét juttatja eszébe a embernek.”⁴⁹ Sajnos nem tudjuk, hogy ez alkalommal melyik képét vásárolta meg az Egyház, amelynek tulajdonában csupán a fent leírt öt dévai tájkép van. Egy másik méltatója, Kelemen Lajos is a festő színérzékét dicsérte mindenekfelett: „Shakirov dúskál a színekben s tárgyainak változatossága és kifejezőmódja szinte káprázatos sokoldalúságáról tett bizonyosságot anélkül, hogy ez a tulajdonsága művei együttes összhangját bármily csekély mértékben zavarta volna. Egész kiállítása egy szerény, de meleg és mély lélek költői meglátásait tükrözte a Shakirov keleti érzésvilága ott ragyog, vagy borong színeiben, tárgyaiban”.⁵⁰ E kedves, néha túlzó hangú méltatásokon és a hét reprodukált alkotáson kívül a kiállítás anyagát nem ismerjük.

Egy év sem telt el, és Shakirov újra kiállítást hozott Kolozsvárra: újabb egyéni tárlatát 1930. december 21. és 1931. január 1. között tekinthették meg az érdeklődők a kolozsvári Vármegyeháza kistermében. A „nagyszabású figurális

⁴⁹ (Gy. F.): Egy orosz művész képkiallítása. *Keleti Újság*, XIII/3. sz., 1930. január 4. 9.

⁵⁰ Kelemen Lajos: Unitárius művésznők és művészek kiállításai. 16.

4. kép:
Déva vára
2. (kettős-
falszakasz)

képtárlat” katalógusa⁵¹ 35 festményt sorol fel, közöttük kiemelt helyen a *Consummatum Est* című, Krisztus kereszthalálát ábrázoló vásznát, amelyet 75 000 lejre becsült a művész. A második legdrágább kompozíció a *Sztrájkolók* volt, 35 000 lejbe került, ár tekintetében utána következtek a *Muzsik család számára mellett* (17 000 lej) és a *Troika* (15 000) című, az orosz népeletről vett jelenetek. További hét festménynek szabott 10–14 000 lej közötti árat, ezek leginkább munkásokat ábrázoló életképek (*Hídépítés*, *Bányászélet*) vagy táj- és városképek (*Zsidó negyed*, *Utca részlet*) voltak. A kiállításon szereplő *Hazatérés* c. festményt a *Pásztortűz* folyóirat hasábjain közölt reprodukcióról ismerjük:⁵² az ajtón belépő, botjára támaszkodó, megfáradt, bocskorba és egyszerű paraszti ruhákba öltözött öregember feltűnően hasonlít a Shakhmurov által megfestett *Orosz muzsik* alakjára.⁵³ A többi kiállított művet többnyire 3000–8000 lejért lehetett megvásárolni, a címek alapján ezek túlnyomórészt életképek (például *Kártyázók*, *Mosás a partokban*, *Pásztor tűznél*, *A fahordók*, *Vásár*, *Lóvásár*, *Korcsolyapályán*) voltak, de szerepelt a válogatásban egy-két akt, illetve egy *Adakalei utca* című festmény is.

⁵¹ Kelemen Lvtár, 120. csomó, 970.

⁵² *Pásztortűz*, XVII. évf. (1931), 2. sz. 37.

⁵³ Az *Orosz muzsik* c. festmény (77,5×55 cm) egy on-line aukciós portálon szerepel, lásd <http://www.artnet.com/artists/sebestyén-shakhmurov/past-auction-results>. Megtekintve: 2016. augusztus 13.

5. kép:
Déva 2.
(A Magna
Curiával)

Mindezek közül a helyi sajtó csupán a *Consummatum Est*, *Muzsik család*, *Hídépítés* és *Sztrájkoló*k című alkotásokat, illetve egy színes, eleven vásári jelenetet emelt ki. A megrázó erejű első képen a kritikus szerint látszott, hogy a művész éveken át dolgozott rajta, a *Muzsik család*ot pedig „finom, hangulatos, egységesen megkomponált kép”-nek tartotta.⁵⁴ A hírlapírónak alapvetően a kedves, finom, hangulatos tájképek tetszettek a kiállításon, s az általa „szélesskálájú, invenziós és sok szociális érzékkel megáldott piktor”-nak tartott festőművészt akkor kedvelte jobban, amikor az „a természet jókedvű lírikusaként” jelentkezett.

Néhány évvel később Shakirov újra visszatért a sikeres kiállításainak helyszínére, és 1938. április 17–25. között 38 alkotását mutatta be a kolozsvári unitárius kollégium egyik első emeleti termében. A kétnyelvű, a művek címeit és ára-

⁵⁴ A kiállításról lásd (-s-): Két képzőművész karácsonyi kiállítása Kolozsváron. *Keleti Újság*, 1930. dec. 24. 10.

it felsoroló katalógus⁵⁵ alapján legalább féltucat Dévához kapcsolódó tájképet (*Déva vára, Utcarészlet Déván, Várbörtön, Váromladék, Vár alja*) és életképeket (*Cigány-idill, Mosónók, Orosz falu*) állított ki, de köztük volt egy önarcképe és a Zsil-völgyében, feltehetően 1928-ban festett *Ima a tárna előtt* is, amelynek az egyik legmagasabb, 5000 lejes árat szabta. Az egyik *Déva vára* 8000 lejbe került, s rögtön utána következtek árban a valószínűleg vallási témájú *Golgota felé* (6000 lej), illetve a *Régi idők emléke* (6000 lej) című vásznak. Egy korabeli beszámoló Déva várának csonkán meredező omladékát, bányavárosi tájakat, a művész kitűnő önarcképét, a hatásos *Ima a tárna előtt* és az *Orosz falu* című festményeket említette, és külön leírta a *Golgota felé* c. alkotást. Utóbbi a szerző véleménye szerint a leghatásosabb a kompozíciók közül, egy „sötét tónusú kép, a rembranti félhomályban tompán villannak meg a Megváltót kísérő római katonák rézsisakjai, csak a kereszt alatt összeroskadó Krisztus leple foszforeszkál valami földöntúli derengéssel”.⁵⁶ Nem tudni, hogy az unitárius egyház vásárolt-e vagy kapott-e a művésztől az itt kiállított művekből, ugyanis a Képviselő Tanács korabeli tárgymutatóiban ennek nincs nyoma.

Az 1938-as katalógusban szereplő képcímek alapján Shakirov főleg a tavaszt kedvelhette az évszakok közül (*Virágzó almafák, Korai tavasz, Tavasz, Tavasz a völgyben*), de egy *Téli napsütés* című képe is ki volt állítva. A festő életműve nagyon töredékes, körülbelül 30–40 fennmaradt alkotásról tudunk, amelyek közül a fentiekben bemutatott nyolc festmény az Unitárius Püspökség tulajdonában található. A többi jórészt internetes festményaukciókon bukkant elő, s egy párat a nagybányai Képzőművészeti Múzeum is őriz. Az ismert alkotásokból csupán három ábrázol téli tájat, s közülük az *Átkelés a Zazaron*⁵⁷ valójában inkább munkajelenetnek tekinthető. Egy *Téli tája*⁵⁸ témájában (szénaboglya a napsütésben), kompozíciójában, a téli napfény atmoszférikus hatásainak tanulmányozásában és megfestésében, a színhasználatban nagyon hasonlít a boglyás téli tájképeiről elhíresült Börtsök Samu (1881–1931) festményeire. Shakirov harmadik ismert

⁵⁵ Kelemen Lvtár, 120. csomó, 972.

⁵⁶ Orosz anyanyelvvél – transzilván művész. Shakirov Sebestyén kiállítása. *Keleti Újság*, XXI/93. sz., 1938. április 23. 4.

⁵⁷ Nagyházi Galéria 2002. november 27-ei árverése, 396. tétel. A festmény adatai: 58×47 cm, j. j. l. Shakirov. Lásd: http://axioart.com/tetel/shakirov-sebestyen-kazany-1893-nagybanya,-1966-atkeles_62686. Megtekintve: 2016. szeptember 14.

⁵⁸ Shakirov adatlapja a nagybányai művésztelepet bemutató weboldalon, lásd http://www.nagybanya.ro/muvesztelep/muveszek.php?muv_id=68. Megtekintve: 2016. szeptember 14.

6. kép:
Téli táj

téli képe az Unitárius Püspökségen található letétben.⁵⁹ A *Téli táj* címet viselő alkotás a téli erős fény-árnyékhatást aknázza ki, napsütötte erdőrészelete sárgás-lilás színben pompázik (6. kép). Nyilvánvaló, hogy a kevés fennmaradt alkotás alapján nem értékelhető Shakirov teljes munkássága, de nagy általánosságban elmondható, hogy az annyira szeretett nagybányai, felsőbányai, zsilvölgyi, dévai tájak megjelenítésére évszaktól függetlenül napban fürdő, élénk színeket, telített zöldeket használt, s elsősorban a festőiségre, a színhatásokra helyezte a hangsúlyt, keveset törődve a pontos rajzossággal.

⁵⁹ A 2004-es leltár alapján: lelt. szám nélkül, 54×67 cm, tempera, vászon, Szász Ruck Viola tulajdona, megőrzésre az Unitárius Püspökségen található. J. b. I. Shakirov.